

А. В. Пельтек,
к. е. н., доцент, Запорізький національний університет

ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМУ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ В РЕГІОНІ

У статті розкрито стратегічні засади державного регулювання зовнішньоекономічною діяльністю в регіоні, які сприятимуть забезпеченню сталого економічного розвитку України.

Ключові слова: зовнішньоекономічна стратегія, зовнішньоекономічна діяльність, державне регулювання, промисловий комплекс, регіональна програма, концепція розвитку ЗЕД.

ВСТУП

Активна зовнішньоторговельна політика може стати дієвим інструментом структурної перебудови економіки, підвищуючи ефективність і конкурентну спроможність національного виробництва. На всіх історичних етапах розвитку держави зовнішньоекономічна діяльність впливала на вирішення економічних проблем на різних рівнях: народного господарства в цілому, окремих регіонів, об'єднань, підприємств. Як частина загальної структури народного господарства зовнішньоекономічна діяльність впливає на удосконалювання внутрішньогосподарських пропорцій, розміщення і розвиток виробничих сил. Тому стратегічна програма розвитку зовнішньоекономічних відносин України має базуватися на забезпеченні її суверенітету в світогосподарських зв'язках, гарантуванні її національної зовнішньоекономічної безпеки, ґрунтуватися на еквівалентному взаємовигідному обміні, міжнародному поділі й кооперації праці.

Взаємодія зі світовим господарством має спиратися на комплексну, гнучку і динамічну державну зовнішньоекономічну політику, головне завдання якої полягає у визначенні

етапів, напрямів, форм і способів реалізації дієвої зовнішньоекономічної стратегії.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Обґрунтування методологічних засад і практичних рекомендацій щодо необхідності удосконалення системи державної підтримки зовнішньоекономічної діяльності на регіональному рівні, формулювання пропозиції щодо розробки стратегії розвитку зовнішньоекономічної діяльності в промисловості.

РЕЗУЛЬТАТИ

Світовий досвід свідчить, що навіть у промислово розвинутих країнах існує об'єктивна необхідність державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності. Держава насамперед покликана захищати інтереси своїх виробників, вживати заходів для збільшення обсягів експорту, залучення іноземних інвестицій, збалансування платіжного балансу, валютного регулювання і, що особливо важливо, — приймати законодавчі акти, що встановлюють правила здійснення ЗЕД і контролювати їх неухильне дотримання.

Світовий досвід показує, що конкурентоспроможність країни в

світогосподарських зв'язках, її пріоритети в міжнародному поділі праці забезпечуються в наш час за наявності декількох головних умов. По-перше, країна повинна мати досить розвинутий економічний, науково-технічний і інтелектуальний потенціал. По-друге, органічний контакт зі світовим господарством може забезпечити тільки наявність сучасної ринкової внутрішньої інфраструктури. По-третє, реалізація зовнішньоекономічної моделі має спиратися на сильну, акцентовану державну стратегію і політику.

Оцінки і розрахунки показують, що в Україні є найважливіші передумови для здійснення незалежної, спрямованої на забезпечення національних інтересів зовнішньоекономічної стратегії — наявність ресурсного потенціалу, надзвичайно вигідне географічне положення, сприятливий клімат і т.д. Навіть та обставина, що рівень економічного і науково-технічного розвитку України не відповідає аналогічним показникам у найбільш розвинутих державах, не може стати перешкодою для розвитку взаємовигідного поділу праці з іншими країнами.

За загальним рівнем розвитку Україна вписується у світогосподарські процеси, і через якийсь час вона змогла б досить успішно адаптуватися у відповідні міжнародні структури. Однією з головних вихідних передумов є положення про те, що економіка України, подібно до багатьох інших держав, розглядається як частина єдиного світового господарства. Саме ця детермінанта спонукає до розгляду вузлових моментів економічної структури на основі порівняльних (конкурентних) переваг, що об'єктивно існують, які при побудові економічної системи повинні бути розвинуті та укріплені. Це і забезпечить економічну і соціальну ефективність суспільства [4].

Визнати необхідність державного регулювання ЗЕД в умовах ринкової економіки ще недостатньо. Необхідно створити дієву систему організаційного забезпечення процесу державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності, яка повинна враховувати масштаби і ефективність зовнішньоекономічної діяльності залежно від організації її регулювання і управління, як на рівні держави (регіону), так і на рівні підприємства, визначити напрями їх взаємодії. Так, в таблиці 1 наведено рівні регулювання зовнішньоекономічною діяльністю та їх функціональні повноваження та обов'язки.

В цілому взаємодія всіх управлінських структур (державних, регіональних, підприємницьких), що впливають на стан зовнішньоекономічної діяльності, укладається в принципову модель стратегії розвитку ЗЕД (рис. 1).

Можливі й інші підходи до вдосконалення взаємодії учасників організації зовнішньоекономічної діяльності в країні. Так, в США, Канаді, Німеччині і деяких інших державах заходи щодо подальшого розвитку експортної сфери включають

як фінансові механізми, так і створення розгалуженої організаційної системи, направленої на полегшення і підвищення ефективності виходу виробників на зовнішні ринки [3]. Елементи вказаної системи, найбільшою мірою застосовні до умов України, включають:

— різного роду асоціації виробників, функціонуючі на регіональному рівні (регіональні об'єднання експортерів, торгові палати, клуби, центри сприяння експорту і ін.). До складу таких асоціацій, окрім співро-

бітників фірм, зайнятих експортною діяльністю, зазвичай входять також представники місцевих і центральних органів влади, ділових і наукових кіл і т. д.;

— міжрегіональні торгові асоціації, діяльність яких направлена на заохочення регіональних експортерів, координації зусиль регіонів по розвитку зовнішньої торгівлі. Як показує практика, такого роду спільна діяльність регіонів забезпечує істотну економію фінансових ресурсів і знижують рівень ризику компаній, що здійснюють торгові операції за кордоном;

— так звані корпорації іноземних продажів, створення яких мало на меті зниження податку на прибуток від експортних операцій. Принцип діяльності таких корпорацій базується на об'єднанні фінансових ресурсів малих і середніх фірм та утворенні пайових компаній з участю до 25 експортерів для більш ефективного просування своєї продукції на зовнішні ринки.

Для заохочення експортної діяльності доцільно запровадити виплату щорічних премій та нагород кращим експортерам.

Слід зазначити також, що на державному і місцевому рівнях в інших країнах здійснюються багато інших видів сприяння компаніям-експортерам, включаючи підвищення кваліфікації працівників таких фірм, проведення конференцій, симпозіумів і семінарів з проблем зовнішньоторговельної діяльності, надання консультативних послуг, реалізацію довгострокових програм пошуку поставальників продукції для іноземних імпортерів і так далі.

Стосовно українських реалій, мова може йти про використання (з деякою модифікацією) перерахованих форм організації зовнішньоекономічної діяльності не тільки по відношенню до фірм-експортерів, але і до всіх підприємств, орієнтованих на вивіз продукції за межі регіону.

Одним із засобів підвищення ефективності ЗЕД підприємств регіону та забезпечення їх конкурентоспроможності на зовнішньому ринку — це розробка регіональної стратегії зовнішньоекономічної діяльності, тобто єдиного напрямку, який буде враховувати внутрішні можливості регіону, галузі та підприємства (рис. 1).

Для розробки стратегії необхідний комплексний аналіз регіональної ЗЕД. По-перше, треба провести комплексний аналіз ефективності ЗЕД на засадах фінансово-економі-

Таблиця 1. Система організаційного забезпечення процесу державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності

Рівні регулювання зовнішньоекономічної діяльності	Функціональні повноваження та напрями взаємодії
Вищий законодавчий орган – Верховна Рада	<ul style="list-style-type: none"> - приймають закони, що регулюють зовнішньоекономічну діяльність; - ратифікують відповідні угоди; - асигнують фінансові засоби для ефективного розвитку ЗЕД
Вищий виконавчий орган – Кабінет Міністрів	<ul style="list-style-type: none"> - видає розпорядження на основі прийнятих законів про розвиток ЗЕД; - контролює виконання цих законів; - виявляє піклування про раціональне використання виділених коштів на розвиток ЗЕД.
Міністерства, які безпосередньо займаються економічними зв'язками із зарубіжними країнами і питаннями реалізації державної зовнішньоекономічної політики (Міністерство економіки, в рамках якого регулюванням ЗЕД займається безпосередньо 4 департаменти) та інші міністерства і державні структури наприклад, Міністерство фінансів, Міністерство аграрної політики (Департамент зовнішньоекономічного співробітництва), Національний банк, Міністерство зовнішніх економічних зв'язків і торгівлі, Державна митна служба, Експортно-імпортерний банк, Центральне статистичне управління, Міністерство іноземних справ, податкові відомства.	<ul style="list-style-type: none"> - здійснюють розробку та прийняття нормативної бази в Україні та виконання норм міжнародного права; - приєднання України до міжнародних організацій та конвенцій; - здійснюють укладання міждержавних угод; (договори про торгівлю та угоди про ліквідацію подв. оподаткування) - проводять реєстрацію суб'єктів зовнішньоекономічних відносин; - проводять реєстрацію зовнішньоекономічних контрактів; - здійснюють митне регулювання; - оперативне регулювання ЗЕД; - здійснюють розробку і встановлення податків у сфері зовнішніх зносин; - затверджують порядок нагромадження і використання валютних коштів суб'єктів ЗЕД; - впроваджують дієву систему розрахунків та кредитування експортно-імпортерних відносин; - розробляють стратегію зовнішньоекономічної політики і забезпечують її проведення всіма суб'єктами ЗЕД на основі координації їхніх дій відповідно до міжнародних договорів; - розробка єдиної валютної, кредитової, цінової політики.
Органи місцевого (регіонального) управління ЗЕД (місцеві Ради народних депутатів України і їх виконавчі й розпорядчі органи, Управління зовнішніх відносин і зовнішньоекономічної діяльності обласної міської державної адміністрації)	<ul style="list-style-type: none"> - формування і реалізація на обласному (міському) рівні єдиної державної політики в сфері міжнародних відносин і співробітництва, зовнішньоекономічних зв'язків й іноземної інвестиційної діяльності; - сприяння розвитку міжнародного співробітництва в галузі економіки, захисту прав людини, боротьба з тероризмом, економічної безпеки, охорони здоров'я, науки освіти, культури, туризму, фізкультури і спорту; - участь в складанні угод з іноземними партнерами при співпраці в межах компетенції, визначеної законом; - сприяння активізації зовнішньоекономічної діяльності підприємств і організацій, розміщених на території області (міста), незалежно від форм власності; - сприяння розвитку експортного потенціалу області (міста); - сприяння створенню належних умов для організації прикордонної і прибережної торгівлі; - сприяння діяльності місцевих органів і прикордонних служб для їх належного функціонування; - внесення в установчому порядку у відповідні органи пропозицій по залученню іноземних інвестицій для розвитку економічного потенціалу області (міста).
Різноманітні недержавні і напівдержавні організації (торгово-промислові палати, союзи підприємств, об'єднання експортерів, імпортерів, інвестиційні фонди, митниці, Антимонопольний комітет, Агентство регіонального розвитку, Рада по вільним економічним зонам і територіям пріоритетного розвитку та інші підрозділи (відділення) органів державного і недержавного регулювання ЗЕД України.	<ul style="list-style-type: none"> - підвищення експортного потенціалу регіону, - розвиток і розширення ЗЕД; - митне регулювання ЗЕД; - створення сприятливих умов для розвитку ЗЕД; - забезпечення фінансування ЗЕД; - налагодження взаємодії з стратегічними партнерами ; - створення спільних підприємств; - консалтингові послуги, надання послуг щодо розробки бізнес-планів, навчання; - здійснення консультативної допомоги для входження в державні та регіональні програми активізації ЗЕД; - сприяння в участі на виставках, в т.р. INTERNET.
Підприємства - суб'єкти ЗЕД	<ul style="list-style-type: none"> - Забезпечення економічного зростання підприємства в довгостроковій перспективі - досягнення конкурентних переваг в довгостроковому періоді; - утримання наявних ринкових позицій та пошук нових можливостей; - розширення ринків збуту; - зростання економічної ефективності (оцінка збалансованих показників та комплексна оцінка економічної ефективності); - удосконалення інноваційного та операційного процесів на підприємстві.

чного аналізу та складання матриці SWOT та згрупувати економічні показники в ЗСП, що чітко виявить внутрішні можливості підприємства.

По-друге, необхідно провести аналіз зовнішнього середовища, який включає в себе оцінку постачальників, конкурентів та споживачів, а також аналіз пропонуваного підприємством та конкурентами товарів з метою виявлення стадії життєвого циклу товару та можливості його заміни. Цей аналіз проводиться на засадах складання карти стратегічних груп для визначення положення підприємства серед конкурентів та напрямку його розвитку в

наявному конкурентному середовищі. Також необхідні проведення маркетингового дослідження ринку з метою виявлення переваг споживачів та оцінка постачальників для визначення якості сировини та рівня цін на неї в даній галузі.

По-третє, для визначення ринку привабливості зовнішньоекономічної діяльності підприємства доцільно провести матричний аналіз. При проведенні матричного аналізу ЗЕД підприємства найчастіше використовуються такі матриці: матриця BCG — аналіз темпів зростання та частки ринку; матриця GE — аналіз порівняльної привабливості ринку та

конкурентоспроможності; матриця ADL — аналіз життєвого циклу галузі та відносного положення на ринку; матриця Shell/DPM — аналіз привабливості ресурсоємної галузі в залежності від конкурентоспроможності [1].

Після проведення аналізу економічної діяльності підприємства складається список стратегічних альтернатив, тобто система стратегій в із розрахунком вірогідності їх запровадження щодо досягнення загальної мети.

Основні види стратегій міжнародного бізнесу поділяються на 5 основних груп, залежно від наявності у підприємства конкурентних переваг, завдяки яким воно зможе досягти стабільного становища на ринку. До них відносяться: стратегії формування ресурсно-факторних переваг; стратегії формування технологічних переваг, стратегії формування інноваційних переваг, стратегії формування змішаних переваг, стратегії формування глобальних конкурентних переваг [4]. Для України найбільш актуальні перші чотири групи стратегій, що визначається в основному належністю того чи іншого підприємства до галузей, де головну роль відіграють ресурси (сільське господарство, видобувна промисловість), технологія виробництва (машинобудування) або інновації (фармація, авіабудування).

Таким чином, визначається спочатку вид стратегії міжнародного бізнесу підприємства, а потім в межах цього виду формується список конкурентних стратегій, з якого вибирається найбільш прийнятна. Після цього потрібно оцінити стратегію та визначити, чи відповідає вона запланованим показникам. Якщо так — запроваджувати її на функціональних рівнях та проводити постійний контроль за її виконанням для забезпечення найвищого результату. Для більш ефективного реалізації обраної стратегії необхідно розділити діяльність підприємства на основні та допоміжні процеси та найбільшу увагу приділити саме основній діяльності, поступово адаптуючи стратегію в маркетинговому, виробничому відділах та в сервісному обслуговуванні, що забезпечить повніший контроль за її реалізацією. Допоміжні процеси більш гнучкі і вони самі в процесі реалізації загальної стратегії будуть змінюватися згідно з обраним напрямом. Якщо в процесі оцінки виявиться, що обрана стратегія не відповідає запланованим показни-

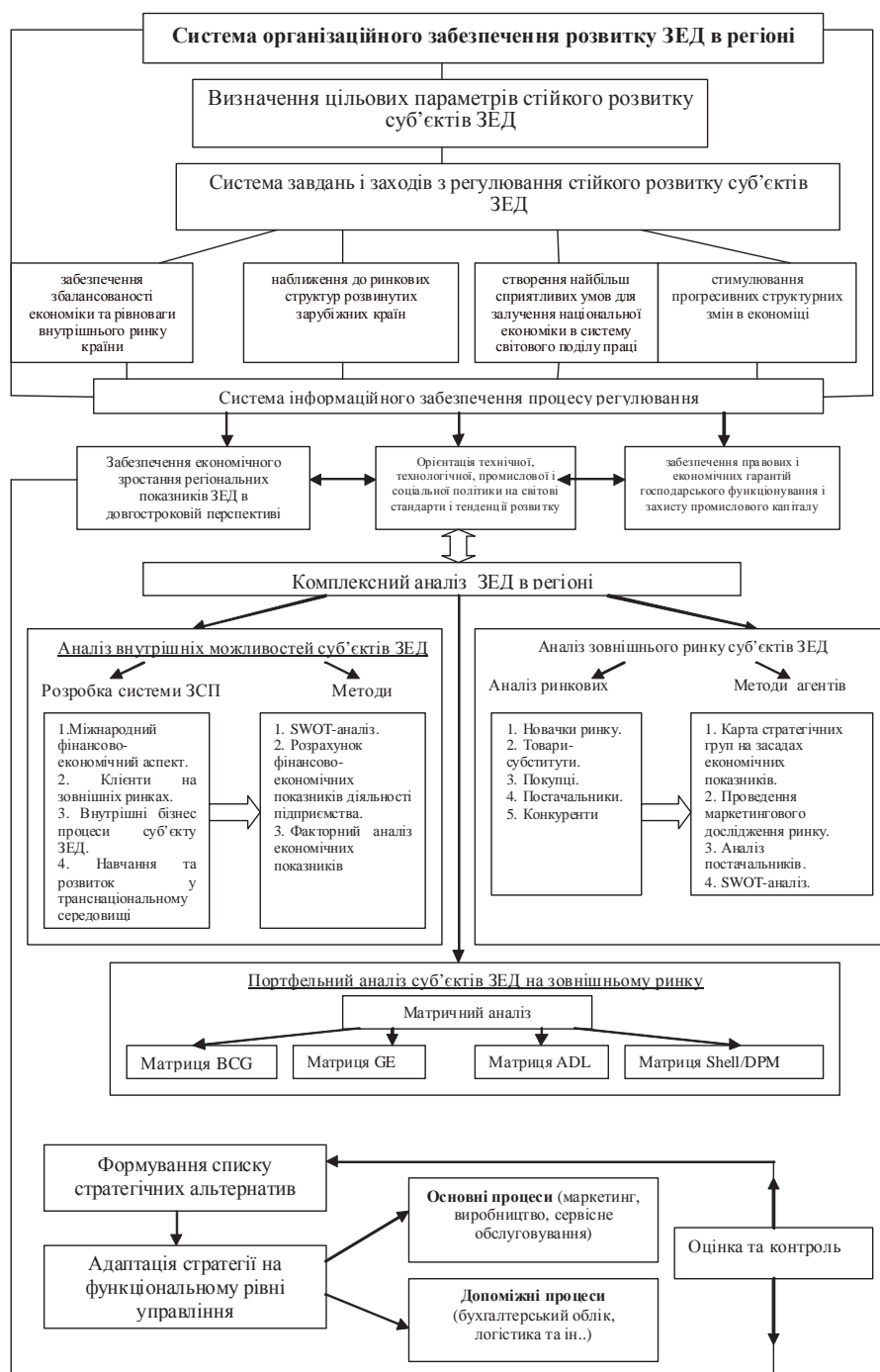

Рис. 1. Модель розробки стратегії розвитку ЗЕД на регіональному рівні

кам, зі списку конкурентних стратегій треба обрати найбільш прийнятну та оцінити її. Такий цикл допомагає вибрати найбільш оптимальний шлях розвитку ЗЕД підприємства.

Після впровадження обраної стратегії необхідний постійний контроль за поточною ситуацією внутрішнього та зовнішнього середовища для забезпечення своєчасного реагування на будь-яку зміну з метою адаптації стратегії розвитку ЗЕД до нових умов господарювання.

Таким чином, використання збалансованої системи показників у сфері стратегічного управління ЗЕД підприємства регіону дозволяє удосконалити систему прийняття стратегічних та тактичних рішень, оптимізувати використання обмежених внутрішніх резервів розвитку щодо подальшого розвитку конкурентних переваг у довгостроковій перспективі.

У будь-якому випадку, на наш погляд, актуальним є питання про розробку єдиної Концепції розвитку зовнішньоекономічної діяльності (ЗЕД) в Україні.

ЗЕД країни (яка згодом може отримати розвиток у вигляді відповідної програми) повинна, враховувати досвід аналогічних розробок, здійснених в інших країнах і включати наступні блоки (модулі):

— визначення стратегічних напрямів розвитку зовнішніх міжрегіональних економічних зв'язків країни;

— підвищення ефективності зовнішніх і міжрегіональних зв'язків (включаючи розділи, присвячені оцінці сучасного стану області ЗЕД; характеристиці особливостей галузевої і географічної структури економічних зв'язків з країнами ближнього та дальнього зарубіжжя;

— стимулювання експортоорієнтованих виробництв;

— раціоналізація імпорту і розвитку імпортозамісних галузей;

— залученню іноземних і вітчизняних інвестицій в економіку регіону;

— нормативно-правове забезпечення зовнішніх і міжрегіональних економічних зв'язків (включаючи розділи, які присвячені аналізу існуючих державних законодавчих і нормативних актів в сфері ЗЕД і внесенню в них відповідних змін і доповнень);

— організаційно-правовим механізмам страхування ризиків зовнішньоекономічних операцій;

— розвиток інформаційного середовища зовнішніх економічних зв'язків (розділи, присвячені створенню єдиних баз інформаційних

даних про країну і її товаровиробників та Інтернет-ресурсів, забезпеченню доступу господарюючих суб'єктів регіону до міжнародних комп'ютерних мереж і каналів; розвитку рекламно-інформаційної діяльності; створенню консультаційно-юридичного центру по питаннях здійснення зовнішніх економічних зв'язків);

— розвиток організаційної інфраструктури зовнішніх економічних зв'язків (розділи, присвячені організації виставково-ярмаркової діяльності; розвитку міжнародних транспортних перевезень; створенню системи торговельних представництв; залученню державних банків і інших фінансових структур до інвестиційних процесів; участю підприємств і організацій України в програмах і проектах, які здійснюються в Україні розвинені країни і міжнародні організації; розвитку міжнародної співпраці в галузі науки, інновацій і нових технологій; удосконаленню системи підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації фахівців у галузі зовнішньоекономічної діяльності; розвитку міжнародного туризму в країні;

— управління зовнішньоекономічною діяльністю в регіоні (пропозиції по внесенню змін і удосконаленню до системи державного управління і контролю за здійсненням зовнішніх економічних зв'язків на державному рівні).

Запропонована структура Концепції ЗЕД носить орієнтовний, попередній характер; у разі ухвалення принципового рішення про її розробку, в цей документ, зрозуміло, можуть бути включені додаткові блоки і розділи і, навпаки, окремі компоненти виключені з сфери аналізу. У зв'язку з цим відзначимо, що в деяких аналогічних розробках, підготовлених в інших регіонах, міжрегіональні зв'язки взагалі не розглядаються в контексті зовнішньоекономічної діяльності. Такий підхід істотно обмежує сферу даної проблеми і не дозволяє провести комплексну оцінку сучасного стану і можливостей розвитку зовнішнього обміну регіону в області торгівлі й інвестицій.

У міру здійснення конкретних кроків за визначенням ключових напрямів і методів промислового розвитку країни, зокрема в області галузевої перебудови регіональної індустрії, дана Концепція може бути перетворена в державну програму розвитку ЗЕД. В цьому випадку буде потрібно конкретизувати основні розділи документа, визначення

відомств і організацій, відповідальних за їх виконання, джерел фінансування і термінів проведення відповідних заходів. Підкреслимо, що такі дії матимуть реальний сенс тільки за наявності у органів державного управління в державі, чіткого бачення стратегічних орієнтирів промислового розвитку на довгострокову перспективу. Що ж до способів досягнення поставлених цілей, то тут, ймовірно, неминуче застосування принципу "проб і помилок", так або інакше присутнього в господарській практиці всіх країн світу і їх регіонів. Проте для того щоб число помилок було зведене до мінімуму, програма вдосконалення ВЕД має бути жорстко пов'язана з іншими програмними заходами, на основі використання ситуаційного підходу і відповідати завданням реформування промислового комплексу і забезпечення його життєздатності в умовах глобальної лібералізації міжнародного економічного простору.

ВИСНОВКИ

Таким чином, система регулювання промислового комплексу в регіоні повинна містити гнучке поєднання програмно-цілевих методів і підходів по удосконаленню правових відносин і поліпшенню інвестиційного клімату, підкріплення механізмами стимулювання зовнішньоекономічної діяльності. Такий підхід дасть можливість швидкого взаємоузгодження інтересів державного і регіонального рівнів і дозволить здійснювати "оперативне маневрування" з використанням комбінацій різних методів забезпечення промислового зростання, найбільш адекватних певним етапам в економічному житті України.

Література:

1. Дем'яненко А. Г. Формирование модели комплексного анализа эффективности внешнеэкономической деятельности предприятия // Экономика, финансы, право. — 2005. — № 2. — С. 22—28.

2. Міжнародний менеджмент. Навчальний посібник / За редакцією проф. І. О. Піддубного. — 2-е видання, стереотип. — Х.: ВД "ІНЖЕК", 2006, 252 с.

3. Теслюк Н. П. Стратегія підприємства по досягненню конкурентних переваг // Экономика, финансы, право. — 2005. — № 11. — С. 17—20.

4. Державне регулювання економіки: Навч. посібник / С.М. Чистов, А.Є. Никифоров, Т.Ф. Куценко та ін. — К.: КНЕУ, 2000.

Стаття надійшла до редакції 09.01.2009 р.